

A *Törökországi levelek* orosz fordításáról két orosz nyelvű ismertető is helyet kapott a kötetben (Elena Sakirova és Larisa Nikolaevna Polubojarinova tollából.) Üdvözlendő gesztus ezek újraközlése. Az utóbbi szerző által jegyzett szövegnek ma már elérhető a teljes magyar fordítása.⁶ Cirill betűs írásokról lévén szó, a nyelvet nem ismerők számára nem hozzáférhető – lévén ez esetben az írás képe is idegen. Kívánatos lett volna legalább a recenzens nevét latin betűkkel is kiírni a könnyebb tájékozódás végett. Ettől eltekintve – érthető módon –, a szövegértés megoldása kinek-kinek a saját dolga. (Bár talán mégis: az orosz, a cseh és esetleg a spanyol szövegek angol nyelvű fordítása lehet, hogy hozzáadott volna a könyv élvezhetőségéhez, használhatóságához.) Az újraközlés mindenképpen már önmagában nagy segítség, akárcsak a magyar fordításra való utalás a Polubojarinova–szöveg esetében.

A tiszta kritika szellemének való alárendeltség nagyfokú alázatot igényel. Ezzel a kutatói alázattal kerültek be az élesebb kritikai tollal írt recenziók is a válogatásba, akár a méltányosabb stílusban írt szövegekkel szemben is előnyt élvezve, hiszen „szempont volt az is, hogy a kritikák érintsék a könyvek minél több aspektusát, a látásmódoknak és módszereknek minél szélesebb skáláját mutassák be.” (12)

A magyar és európai irodalom- és kultúratörténet jelenségeit – és elég a szerkesztő-kutató munkásságát csak kicsit ismerni, hogy előre (is) tudjuk –: valóban súllyal felfedő és/vagy továbbgondoló, a nemzetközi asszociációk és kontextus fontosságát bizonyító kiadványokhoz egyfajta kritikai mérleggel, vagy fogalmazzunk inkább úgy, ahogy az alcím is jelzi: e mérleghez szolgáló szemelvényes forrásokkal ismerkedhet az olvasó e könyvben. Olyan kötetel, amely felhívja a figyelmet: a különböző időben megjelenő szövegekre érdemes összetettebben, összegzőn, rendszerezetten és a kritikai ítéletekből szisztematikusan tanulva figyelni, illetve azok minőségét is számon tartani. Ez is a kötet egyik felvállalt célja: ösztönözni „a magyarországi irodalmi és kultúratudományi szakkritika történeti-kritikai vizsgálatát” és hozzájárulni „a kritikai tevékenység minőségének emeléséhez.” (12)

BÁNYÁSZ MELINDA

banyaszmelinda@yahoo.com

BÓNÉ ÉVA, Geleji Katona István prédikációi: szövegalkotás, teológia és retorikai kérdések a Válság titkában. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság. Kolozsvár, 2020.

A kötet Bóné Éva 2017-ben megvédett doktori disszertációjának továbbfejlesztett változata. A 220 oldalas munka a 16–17. század teológiájának és homiletikájának világába kalauzolja az olvasót. A főszöveg hét nagyobb fejezetből áll, amely elé a szerző előszava kerül, a könyvészet és a függelékek követik a fő szövegkorpuszt.

A bevezetésben a szerző kijelenti, hogy kötetének „elsődleges célkitűzése a Geleji Katona István prédikációihoz kapcsolódó filológiai, teológiai kérdések tisztázása” (Bóné

⁶ Polubojarinova, Larisa 2020. *Mikes Kelemen Törökországi leveleinek orosz kiadásáról.* (ford. Kalavszky Zsófia). Irodalomtörténeti Közlemények 2020 (4): 534–544.

2020: 9), a kutatás tárgyát egészen pontosan Geleji Katona István (1589–1649) *Váltság titka* című háromkötetes műve képezi.

Bóné Éva abból a kutatói tapasztalatból indul ki, „hogy a prédikátor megítélése erősen ambivalens a különböző szakterületeken működő kutatók körében.” (Bóné 2020: 12) Első lépésként szükségesnek látja összegezni a Geleji Katona-kutatás előzményeit, eredményeit, valamint a Gelejről szóló értékeléseket, feljegyzéseket, mivel úgy véli, „azok egyben kutatási problémákat, vizsgálandó kérdéseket is felvetnek.” (Bóné 2020: 12)

A könyv második fejezete a prédikátor életrajzát ismerteti röviden, ennek rekonstruálásához a *Praeconium evangelicum* bevezetésében megírt élettörténeti vázlatot használja fel. Már ebben a fejezetben igyekszik tisztázni olyan kérdéseket, amelyeket az eddigi szakirodalom nem fejtett ki egyértelműen. Ilyen például a Geleji születési helye körüli dilemma. A fejezet rámutat arra, hogy Geleji Katona István a Heves megyei Gelejen született, amelyet azonban a török elpusztított. Viszont „az, hogy Geleji Katona az életrajzában Eger vidékére utal, természetes, mert a régi Gelej határa a Bükkig lenyúlt. Miskolc még falu volt, így egyedül Egerrel mint kiemelkedő hellyel jelölhette meg szülőfaluja fekvését, ahol már 1581-ben virágzó református egyház volt”.⁷ Az első fejezet kevésbé ismert tényeket is közöl Geleji munkásságáról, mint például azt, hogy „román nyomda felállítását javasolta a fejedelemnek azzal a céllal, hogy az itt készülő nyomtatványok segítségével a görögkeleti románságot a református vallásra térítse.” (Bóné 2020: 29) Tehát azt mondhatnánk, hogy Geleji I. Rákóczi György fejedelemnek hittérítő szándékkal tett javaslatot, a nyomdát eszköznek tartotta a cél eléréséhez. A hitviták korában ez talán békésebb és hatékonyabb módja volt a református hitre való áttérítésnek, mint az agresszív, nyílt konfrontáció.

A harmadik fejezet a *Teológiai háttér Geleji Katona István életművének feldolgozásában* címet viseli, amint a cím is jelzi, igyekszik ismertetni azt a teológiai háttérrel, amely Geleji korát jellemezte, és amely meghatározta tevékenységét. E fejezetből is kiderül, hogy a kor teológiai irányzatai közül a református ortodoxia és a puritanizmus állt munkássága középpontjában. A szerző ezt a részt a könyv egyik fő fejezetének tartja, és az említett teológiai és kegyességi irányzatok főbb jellemvonásainak a bemutatására törekszik a Geleji Katona és Medgyesi Pál között lezajlott homiletikai vita tanulságai alapján. *A Konklúzió helyett – ki az ortodox, ki a puritán?* alfejezetben nem axiómaként kezelendő igazságokat igyekszik körvonalazni, hanem árnyalja és pontosítja a Geleji vallásosságáról alkotott képet, megfogalmazva, hogy „Geleji Katona rendszerezésében tehát az ortodoxiát mint a tiszta tan, a tiszta vallás, a tiszta tudomány elemeit találjuk. Az, hogy ez milyen módszerekkel érhető el, a beszédek olvasása során tisztázódik.” (Bóné 2020: 41–42) Szabó Géza az ortodoxia és a puritanizmus jellemzőit úgy összegzi, hogy „[...] az orthodoxok az értelem emberei, az intellektus és a logika rabjai, akik a keresztyénséget az észre alapítják, mindent az értelem útján igyekeznek felfogni és magyarázni. A puritánok viszont az érzelem rajongói, akik a keresztyénséget az egyéni élményre, a lelki élet szubjektívizmusára építik fel. Az orthodox teológus ért és tud, a puritán érez és rajong.”⁸ A Szabó-féle meghatározás helyett Bóné Éva egy árnyaltabb megközelítést kísérel meg, inkább „egy hármasság irányba kiterjedő ortodox/puritán értelmezést tartok helytállóknak: 1. az irányzat fő alapvetése (Krisztus az

⁷ Bóné a kiadvány 24. lapján idézi: Gál Lajos 1939. *Geleji Katona István igehirdetése*. Debrecen. 197.

⁸ Bóné a 43. lapon idézi: Szabó Géza 1943. *A magyar református ortodoxia. A XVII. század teológiai irodalma*. Budapest. 34.

egyedüli Fő, a Megváltó, a Szentírás pedig a róla szóló tanítás/a kegyes élet alapja), 2. etikai-morális elvárás, 3. az egyházi szervezetről vallottak figyelembevétele (presbiteriális/episzkopális rendszer).” (Bóné 2020: 44)

A negyedik fejezet a „*Szürke sziklatömb*” sorozat – *filológiai feltárás*” címet kapta, amelynek keretében a *Váltság titka* három *volumen*ének a leírását végzi el. Tarnóc Márton *Kettőstükör* című könyvében így nyilatkozik Geleji Katona István művéről: „vaskos kötetek, szürke sziklatömbként emelkedve.”⁹ Bóné Éva ebben a fejezetben ezt az előítéletet igyekszik lebontani, a Geleji szövegéről feltételezett „szürkeségét” árnyalni. A szerző részletesen foglalkozik a kötetek címével, címlapjaival, a prédikációk témájával, de fontos részét képezi ennek a fejezetnek a három kötethez tartozó előjáró beszédek vizsgálata, ezek összevetése is. Használja a talán kevésbé ismert „pretextus” fogalmát is, amelyet Pesti Brigittával egyetértve kizárólag az előjáró beszédre (bevezetés, prológus) és a dedikációra alkalmaz. „A Geleji Katona terminológiájával »ajanlo elő-beszéd«-ként megnevezett paratextusokban keverednek a dedikáció és az előjáró beszéd műfaji vonásai úgy, hogy magukon viselik mindkét szövegforma tartalmi és stílárius jegyeit.” (Bóné 2020: 54)

Az ötödik fejezet címe *Geleji Katona István prédikációírással kapcsolatos elvei*, a következő alfejezetekből áll: *A(z) ortodox) prédikáció mint műfaj, Geleji Katona István homiletikai elvei, Homiletikai következtetések*. Ennek a fejezetnek a rendeltetését a szerző eképpen összegzi: „A könyvnek ebben a fejezetében arra törekszem, hogy a prédikáció műfaji meghatározásából kiindulva megvizsgáljam azok jellemzőit, különös tekintettel az ortodox vonásokra, majd ezek fényében rávilágítsak Geleji Katona Istvánnak a kötetei előjáró beszédeiből kiolvasható homiletikai elveire.” (Bóné 2020: 83) A szerző szavaival összefoglalva ezt a fejezetet, azt mondhatjuk, hogy „Geleji Katona István számára a *Praeconium evangelicum*, valamint a háromkötetes *Váltság titka* prédikációgyűjtemény előjáró beszédei szerint a prédikáció nem egyszerű igemagyarázat csupán, hanem históriákkal, rövidebb fabulákkal díszített, bonyolult szerkezetű, igényes retorikai alkotás, amely lehetőséget nyújt a prédikátornak teológiai kérdések felvetésére, megvitatására, szónoki felkészültségének és tudományos műveltségének bizonyítására.” (Bóné 2020: 88) Bizonyára a prédikáció szövege igazodott a célközönség – „a fejedelmi udvar művelt, olvasott, teológiai ismeretekkel rendelkező hallgatóinak szánta” (Bóné 2020: 88) – igényeihez és műveltségi szintjéhez is.

A hatodik fejezet Geleji Katona István prédikációinak elemzésére vállalkozik, ez a könyv legerjedelmesebb és a szerző szerint egyik legfontosabb fejezete, amely a prédikációk különböző szempontú elemzésével foglalkozik, és a következő alfejezetekre tagolódik: *Exemplum vizsgálat a Váltság titkában, Ortodoxia és/vagy puritanizmus a Nagy- és Kis-karatonra való prédikációkban, Bibliai metaforák a Váltság titkában, Polémia a Váltság titkában*. A szerző e fejezet által Geleji Katona István teológiai és művelődéstörténeti műveltségéről való meglévő tudásunkat szeretné gazdagítani. Számomra nagyon izgalmas ennek a résznek az utolsó alfejezete, hiszen a szerző hipotézise ezzel a résszel kapcsolatban az, hogy a prédikációkban megszólaló polemikus hang nem öncélú, illetve „a polémia másodrangú, az ortodox intellektusnak, a didaktikus funkciónak rendelődik alá.” (Bóné 2020: 14) Ebben a szövegrészben a szerző így nyilatkozik az eddigi Geleji-kutatásokról, amelyek középpontjában Geleji konfesszionalitása kérdése áll: „Az áttanulmányozott szakirodalmi apparátus mélyen hallgat az esetleges közeledési szándékokról, vagy netalán a határátlépésekről. Csupán két kutatónál fedeztem fel eddig, hogy a két egymásnak feszülő irányzat képviselőinek szerzői

⁹ Bóné a 45. lapon idézi: Tarnóc Márton 1988. *Kettőstükör*. Magvető, Budapest. 100.

munkásságát elemezve kijelenti, hogy a Geleji Katona és Medgyesi közötti ellentétek irodalomtörténeti szempontból való kiélézése nem helytálló.” A Bóné Éva által említett kutatók Bartók István és Oláh Szabolcs. (Bóné 2020: 133)

Miután e két kutató felvetéseit röviden ismerteti, továbblép az egyéni kutatás útján. 23 prédikációt elemez, amelyek alapos vizsgálata arra enged következtetni, hogy Geleji Katona István nem kizárólag az ortodoxiára jellemző sajátosságokat tudott magáénak: „A prédikációk ismeretében nem egymást kizáró jelenlétről beszélhetünk az ortodoxia és puritanizmus jellemzőit illetően, sokkal inkább primátust nevezhetünk meg az irányzatok esetében” (Bóné 2020: 149). Íme erre egy példa: „A dogmatikai téziseket kibontó, pontos szabályok szerint megszerkesztett beszédek a hitigazságok birtokában lévő hívek személyes üdvösségére koncentrálnak. Kisejlik viszont belőlük az a fajta szociális érzékenység is, amely már puritán jellegzetességeket mutat.” (Bóné 2020: 137)

A könyv záradékában összefoglalásra kerülnek az addig kifejtett fontosabb információk, arra a következtetésre juthatunk, hogy a hipotézisek beigazolódtak. Örömmre, a szerző megfogalmazza a jövőbeli kutatási terveit is. Szeretné újraolvasni a szövegkorpuszt a *Magyar Grammatikatska* szempontjából, „megvizsgálva a traktátusban megfogalmazott elvek, tételek gyakorlati alkalmazásának módját.” (Bóné 2020: 184)

További kutatásai nyelvtörténeti megközelítést is feltételeznek, ugyanakkor *Titkok titka* beszédeiben fellelhető polemikus jelleg vizsgálatára való kitérést is érdekes kutatási témának tartja.

Örömmre szolgál hogy találkozhattam és párbeszédbe léphettem ezzel az olvasmányos és igényes munkával, amely Bóné Éva tollából született. Különösképpen kiemelném a szöveg soraiból és sorai mögül felfedezhető egyedi hangot és a bátorságot, amelyet a saját, önálló kutatási eredményei alapoznak meg. A kutatás során egy sztereotípiákkal terhelt életmű került felfedezésre, a szerző ugyanakkor árnyalja a kálvinista ortodoxiáról és a puritanizmusról alkotott képet is, megvizsgálva alaposan a primér forrásokat.

A szövegben szakszerűen kerülnek használatra a különféle tudományterületek terminusai, amelyek a szerző alaposágát, olvasottságát, az interdiszciplináris megközelítésre való képességét bizonyítják. Ezek használata viszont nem teszi nehezkessé az olvasást, hiszen csupán olyan szöveghelyeken fordulnak elő, ahol szükségszerűek.

KOVÁCS KINGA-TÜNDE

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Magyar Irodalomtudományi Intézet
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31
kkingat92@gmail.com

BILIBÓK RENÁTA – BÍRÓ ANNAMÁRIA – SERESTÉLY ZALÁN (szerk.), **Életeink. Horváth Andor-invokációk.** Bolyai Társaság – Egyetemi Műhely Kiadó – Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár, 2020.

Szomorú gesztus az emlékkötet összeállítása, vagy ahogy az *Előszó* fogalmaz, az „istenhozzád” kimondása, de talán az egyik legnemesebb, ami a tehetetlen utókornak marad, tanítványoknak, barátoknak, kollégáknak, akik már nem hívhatják vissza a be nem fejezett beszélgetésekbe szeretett tanárukat, barátjukat, kollégájukat. A 2018-ban elhunyt